

125 aastat majandusteooria õpetamist Tartu Ülikoolis

Miski siin maa peal pole püsi- ega igavene. Iga päev toob ühiskonna mosaiiki uusi kilde, mõned on kirjad, teised hoopis tuhmivõitu, hallid. Et mosaiik muutuks värvirikkamaks, kaunimaks, peame teadma, kuidas see kujuneb.

Ühiskonna mosaiigi kivikes- teks on inimsuhted, mis kujunevad nii hüvede tootmises kui ka väljaspool seda. Ent mosaiigi selge ja harmoonilise mustri põhikoe moodustavad ühiskondlikud tootmissuhted, suhted, mis kujunevad majandustegevuses. Neid suhteid on Tartu Ülikoolis 125 aastat uurinud ja uurib poliitiline ökonoomia kui teadus.

Poliitilisel ökonoomial kui majanduse üldteoorial on küllaltki pikk ajalugu. Selle vajadust hakkas tunnetama riigi võimuaparaat juba keskajal. Poliitilise ökonoomia eelkäijaks ongi olnud kameraalteadus kui õpetus riigi valitsemisest. Kameraalteaduse teoreetilise osa moodustas poliitiline ökonoomia, olles selle teaduse üks harusid. Hiljem kujunes poliitiline ökonoomia välja iseseisva teadusharuna.

Majanduse üldteooria areng peab olema autonoomne, sõltumatu olemasoleva võimuaparaadi majanduspoliitikast. Seda tõde on meil sageli eiratud ja eiratakse ka praegu. Kui kujuneb välja mingi võimuaparaat, kohustab ta majandusteadlasi koostama oma majanduspoliitikale sobivat majandusteooriat, unustades, et majanduse üldteooria on objektivse majanduse tegelikuse teaduslik peegeldus. Vaatamata kõikvõimalikele kitsendustele on Eestimaa!l majanduse üldteooria arenenud ja selleks on oma osa andnud ka Tartu Ülikool.

Tartu Ülikooli neljanda sta- tuudi alusel korraldati 9. jaanuaril 1865 kameraalteaduse, rahanduse ja kaubanduse kateeder ümber poliitilise ökonoomia kateedriks. Sellest alates on Tartu Ülikoolis pidevalt õpetatud poliitilist ökonoomiat. Ajavahemikus 1853—1917 on ülikoolis õpetanud nimetatud ainet kaheksa koosseisulist õppejõudu.

Esimeseks koosseisuliseks õppejõuks oli ülikooli enda kasvandik, Kaunase kandist pärit Julius Octavianus Mikszewicz (24. X 1824 — 5. V 1878). Tema uurimisvaldkonnaks oli majandusõpetus, tootmise ja tarbimise suhted, nende vastastikune toime ja selle tulemused. Näiteks käsitles J. O. Mikszewicz teed kui kauba- ja tarbimisprodukti, lähtudes ajaloolisest, poliit- ökonoomilisest, statistilisest, dieetilisest ja kultuurajaloolisest aspektist.

Kuusteist aastat (1856—1872) luges poliitilist ökonoomiat ülikoolis samuti tema enda kasvandik, Riia kaupmehe poeg Johann Theodor Grass (29. V 1806 — 5. IV 1872). Mitmekülgsete teadmistega inimesena õpetas ta majanduse üldteooriat kahes osas: poliitilise ökonoomia krestomaatia ja poliitilise ökonoomia statistika. Perioodiliselt luges ta poliitilise ökonoomia entsüklopeediat, poliitilise ökonoomia ajalugu, rahandus- ja kaubandusteadust. Suurt huvi tundis J. Th. Grass talurahva- suhete arengu vastu, uuris vaeste rahvakihtide elatusta- set.

Esimene Eestimaa!l pärit ülikooli poliitökonoom oli Carl Adolf Theodor Walcker, sün-

dinud 13. aprillil 1839 Pärnus. Ta õppis Tartu Ülikoolis algul arstiteadust, hiljem kameraal- teadusi. Pärast ülikooli lõpetamist 1861. aastal töötas ta Tartu Ülikoolis kuni 1869. aastani, olles edukalt kaitsnud doktoritöö. Tema meelisuu- rimisteks olid rahandussuhted. Näiteks töötas ta välja tolleaegsete kaitsetollide teoreetilised alused, mis kindlus- tasid rahvusliku majanduse arengut.

Kaksteist aastat (1873—1885) õpetas ülikoolis poliitilist ökonoomiat Theodor Karl Mithoff, kes omandas kõrgha- riduse Göttingeni Ülikoolis. Th. K. Mithoffi uurimisob- jektiks oli maarendi õpetus seoses põllumajanduse loodus- like tingimustega. Tähelepane- likult jälgis ta tsaari-Venemaa maksunduse arengut ja põh- jendas maksude diferentseeri- tust.

Lühikest aega õpetasid poliitilist ökonoomiat kaks saksa rahvusest õpetajat, Georg von Falck ja Heinrich Diezel. Nimetatud õpetlased uurisid klassikalise poliitilise ökonoomia põhiprobleeme ning maksude kujunemist ja põllu- majandussaaduste kokkuostu- hindade sõltuvust turuhinda- dest ja transpordikuludest.

Esimeseks vene rahvusest õppejõuks, kes luges Tartu Ülikoolis poliitilist ökonoomiat, oli Nikolai Karžšev. Ta sündis 6. detsembril 1855 Kaluga kubermangus, õppis Harkovi gümnaasiumis, lõpetas 1878 Moskva Ülikoolis õigusteadus- konna ja jäeti samasse tööle poliitilise ökonoomia ja statis- tika kateedrisse. Tartus töötas ta 1891—1893.

Viisteist aastat (1896. aastast kuni surmani 24. VIII 1911) töötas ülikoolis Alek- sandr Miklaševski (sünd. 20. XII 1864 Tšernigovi kuber- mangus, lõpetanud Moskva Ülikooli õigusteaduskonna 1888), kes oma uurimistöös oli huvitatud rendisuhetest, tu- lude jagunemisest maaomani- ku, rentniku ja talupoja vahel ning tööstusökonoomika probleemidest. Õppetööks koostas loengutekste ja meetoodilisi ju- hendeid.

Eesti rahvusliku ülikooli avamise järel, pärast 1. det- sembrit 1919 asuti õppetööd ümber korraldama vastavalt Eesti Vabariigi suveräänse majanduse vajadustele. Üle- minek poliitilise ökonoomia õpetamisele eesti keeles oli küllaltki vaevaline, sest poliitilise ökonoomia lektorid olid teistest rahvustest, kes ei osa- nud eesti keelt. Aastail 1920—1922 õpetas õigusteaduskonnas poliitilist ökonoomiat prof. E. Berents, kelle erialaks oli maksundus. Ta osales Eesti Vabariigi maamaksu seaduse väljatöötamises, hiljem tegi ettepaneku asendada maa- maks tulumaksuga, mis tema arvates oleks rohkem soodus- taanud tootmist. Lisaks sellele koostas ta kesk- ja suurtalu- n-ditele sobivate majandamis- tingimuste alused.

Silmapaistvamaid poliitöko- noome oli Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis prof. Mihhail Kurtšinski (sünd. 12. X 1876, kes sai kõrghariduse Peterbu- ri Ülikoolis ja Tartu Ülikooli õppejõuks valiti aastal 1915). Töötanud vahepeal ka Voro- neži Ülikoolis, sai M. Kurtšinski 1921. aastal TÜ poliitilise ökonoomia ja statistika kateedri professor. Viimased andmed tema töötamise kohta on 1939. aastast, kusjuures 1930. aastate teisel poolel pidas ta loenguid juba eesti keeles.

M. Kurtšinski teadustöö oli seotud agraarökonoomikaga. Suurt tähelepanu pööras ta võlgade kujunemisele ja dü- naamikale põllumajanduses. Ta nõudis, et võlgade statis- tika oleks täpne ja võimaldaks teha teaduslikku analüüsi. Peale selle huvitas teda ka ra- hamajandus, muu hulgas aitas ta otsida Eesti Vabariigile sobivat rahasüsteemi. Märki- mist väärivad mitmed M. Kurtšinski õpikud.

Eesti Vabariigi teisel aasta- kümnel hakkas kujunema ka eestlastest majandusteadlaste kaader. Suurt edu saavutasid Eduard Poom (rahamajanduse professor), Edgar Kant (ma- jandusgeograafia professor) ja Nikolai Kõstner (majanduse professor), kes kujundasid välja Eesti rahvuslikku ma- jandust ja majanduspoliitikat, mis jäi aga sõja ja Eesti Vaba- riigi likvideerumise tõttu poo- leli.

Mõtlemas paneb, et Tartu Ülikoolis poliitilise ökonoomia õpetamise 125 aasta jooksul on Eestimaa!l vaheldunud väga erinevad ühiskondlikud toot- misviisid, kuid mõned igihal- jad probleemid püsivad täna- päevani. Nii on põllumajandus kogu aeg vaevelnud võlgades ja sellest pole tal pääsu olnud praeguseni. Ka nüüdisaegsed poliitökonoomid võitlevad põl- lumajandusele sobivate toot- mistingimuste tagamise eest. Rahandussüsteemi mahajää- mus olemasolevatest majan- damistingimustest on samuti olnud sajandeid läbiv uurimis- teema.

Ka nõukogudeaegse Tartu Ülikooli poliitilise ökonoomia kateedrist on võrsunud mit- med silmapaistvad teadlased, kes on edukalt juhtinud tea- dusasutusi ja aktiivselt osale- nud majanduse üldteooria arendamises: TA Majandusins- tituudi endine direktor aka- deemik Richard Antons, prae- gused kaks juhtivat akadee- mikut Arno Kõörna (valiti äs- ja TA presidendiks) ja Mihhail Bronštein.

Praegu töötab TÜ poliitöko- noomia kateedris kolm profes- sorit, kaheksa dotsenti, kolm vanemõpetajat ja viis õpeta- jat. Kateeder on arenguvõime- line nii teaduslik-teoreetilise ettevalmistuse kui ka õppetöö seisukohalt. Õppejõudude hul- gas on esindatud enamvähem võrdselt kolm põlvkonda, mis tagab üldteooria õpetamise järjepidevuse vastavalt Eesti- maa arengu nõuetele.

Prof. VAMBOLA TÜRK

P. S. Tartu Ülikooli poliitili- se ökonoomia kateedri 125. aastapäeva tähistuseks on selle aasta kevadel kavas tea- duslik-teoreetiline konverents teemal «Majanduse üldteooria majanduspoliitika olukord». Oodatakse osa võtma kõiki kateedri kasvandikke, samuti teisi majandusteadlasi ja praktikuid.

V. T.